

Računalna arhivistika

Marta Pokos

U koraku s razvojem tehnologije i računalnim napretkom, arhivistika se sve više odmiče od svojih tradicionalnih okvira te se usredotočuje na zahtjeve modernog društva. Potreba za stvaranjem novih sustava za upravljanje povijesnim izvorima koji se čuvaju u arhivima potiče i usmjerava arhivistiku prema razvoju računalne arhivske znanosti i korištenju računalnih metoda.

Računalna arhivistika

Računalna arhivistika (engl. *Computational Archival Science – CAS*) je transdisciplinarno područje koje se fokusira na razvoj i primjenu računalnih metoda i resursa koji se mogu primijeniti na obradu većih količina gradiva, misleći pritom na analizu, pohranu, dugoročno čuvanje, pristup i dostupnost gradiva. Ovaj termin pojavio se po prvi puta u prosincu 2016. na konferenciji u Washingtonu (IEEE Big Data Conference “Computational Archival Science: Digital Records in the Age of Data”).

Računalna arhivistika razvija se s ciljem poboljšanja učinkovitosti, produktivnosti i preciznosti u podršci odlukama za procjenu, uređenje i opis te očuvanje i pristup gradivu. Navedena definicija sugerira da je računalna arhivistika spoj računalnog i arhivskog načina razmišljanja. Fokus je na računalnim metodama koje se mogu primijeniti kod velikih količina gradiva koje čovjek nije u mogućnosti provesti sam. Cilj računalne arhivstike je angažirati i provoditi istraživanje gradiva te istovremeno primijeniti kolektivno znanje o računalnoj znanosti i arhivisti kako bi se razumjeli načini na koje nove tehnologije mijenjaju stvaranje, upotrebu, pohranu i očuvanje zapisa kao i posljedice tih promjena za arhivske funkcije, društvenu i organizacijsku uporabu te očuvanje autentičnih digitalnih zapisa.

Metode računalne arhivstike su različite, a odabir metoda najčešće ovisi o vrsti gradiva na koju se određena metoda želi primijeniti. Među

najpopularnije metode u računalnoj arhivistici ubrajaju se grafički prikazi podataka, analitika podataka, izrada vizualizacija, automatska kategorizacija i klasifikacija, primjena umjetne inteligencije, detekcija linija, segmentacija slike, pretraživanje digitalnih podataka, strojno učenje, procesiranje prirodnog jezika i dr. Metode računalne arhivstike nude brojne prednosti koje tradicionalni arhivski pristupi nemaju. Dosadašnja istraživanja pokazuju da trenutačne teorije i metode jedne ili više disciplina mogu doprinijeti jedna drugoj, stoga je važna suradnja među disciplinama. Digitalne tehnologije i primjena računalnih metoda od velike su koristi za arhive jer im pružaju mogućnost djelotvornijeg i učinkovitijeg rada.

Prihvatanje noviteta ne znači automatsko odbacivanje staroga, već se mijenja „kako“ arhivisti rade svoj posao, no ono „što“ rade ostaje isto. Kroz praćenje svjetskih trendova i aktualnih projekata u inozemnim arhivima uočen je veliki interes za primjenom metoda računalne arhivstike na različitim vrstama gradiva. To i ne čudi, s obzirom na to da odmak od tradicionalnog prikaza gradiva i podataka iz gradiva najčešće rezultira novim mogućnostima i razvojem ideja. Primjena metoda računalne arhivstike posebno se ističe u povijesti umjetnosti. Također, posljednjih godina sve je veći broj projekata koji uključuju izradu različitih vizualizacija na temu migracija te virtualno predstavljanje baštine.

Primjena metoda računalne arhivstike na odabranom gradivu iz srednjovjekovne povijesti Dubrovnika

Zahvaljujući ubrzanom razvoju računalnih metoda posljednjih godina, povijesni se izvori mogu obraditi i predstaviti na različite načine. U diplomskom radu pod naslovom „Primjena metoda računalne arhivstike na obradu povijesnih izvora“ napravljeno je istraživanje suvremenih tehnologija i

Gradivo prikupljeno za istraživanje

Pojednostavljeni tijek rada MR

metoda računalne arhivstike na temelju odabranog gradiva iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Jedan od preduvjeta za primjenu bilo kakve računalne metode je digitalizacija dovoljne količine gradiva ili prikupljanje gradiva u digitalnom obliku. Nakon toga, gradivo treba opisati, semantički obogatiti i učiniti javno dostupnim. Pritom postoji potreba za informacijskom infrastrukturom koja treba podržati često računalno intenzivne, zahtjeve analitičkih aplikacija.

Gradivo korišteno za istraživanje tematski je vezano uz služavke koje su živjele i radile u Dubrovniku i datira od 13. do 15. stoljeća. Najviše zapisa o ženskoj posluži u Dubrovniku nalazi se u fondovima *Diversa Notariae* (Razne isprave notarije) i *Diversa Cancellariae* (Razni zapisnici državne kancelarije). Također, podaci o služavkama mogu se pronaći u fondovima *Pacta matrimonialia* (Ženidbeni ugovori i mirazi), *Lamenta de criminali* (Tužbe kaznenih djela), *Testamenta Notariae* (Oporuke notarije) i *Debita Notariae* (Dugovi i zadužnice Notarijata). Osim gradiva u Državnom arhivu u Dubrovniku, prilikom provedbe istraživanja korišteni su transkribirani izvori objavljeni unutar zbirki izvora koje su nastale radom Gregora Čremošnika, Josipa Lučića, Mihajla Dinića, Nelle Lonze i Zdenke Janeković Römer.

U početku je težište rada bilo postavljeno na istraživačkoj komponenti,

odnosno fokus je bio na iščitavanju literature i prikupljanju podataka iz odabranog gradiva koje se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, a kasnije na povezivanju podataka, računalnom istraživanju i izradi vizualizacija. Zbog opsežne količine prikupljenih podataka, ključnim se pokazalo odabir adekvatnog teorijskog okvira

Sukladno tome, u radu je fokus bio stavljen na podatke iz ugovora o stupanju u službu i migracije te njihovu obradu i prikaz računalnim metodama. Nezaobilazan korak prilikom proučavanja srednjovjekovne povijesti je poznavanje srednjovjekovnog pisma i terminologije. Do danas nije napravljen OCR program koji bi mogao „pročitati“ konkretno gradivo. Stoga je preduvjet, prije nego što se primijeni neka od metoda računalne arhivistike, rad na gradivu i transkripcija. Iz gradiva su u najvećoj mjeri izdvojeni sljedeći podaci: godina nastanka zapisa, imena osoba koje se spominju i mjesto iz kojeg dolaze. Dobiveni rezultati kao pokazatelji priljeva ženske radne snage u Dubrovnik od 13. do 15. stoljeća opisno su interpretirani te su neki prikazani u obliku grafikona i vizualizacija na karti. S obzirom na to da je u Dubrovniku krajem 13. stoljeća prevladavala neslobodna radna snaga, roblje, napravljeni su grafički prikazi s brojem robova i dobrovoljnog stupanja u službu u Dubrovniku zbog komparacije. Najviše podataka o služavkama zabilježeno je 1310. godine kada je ujedno nastalo najviše ugovora o stupanju u službu.

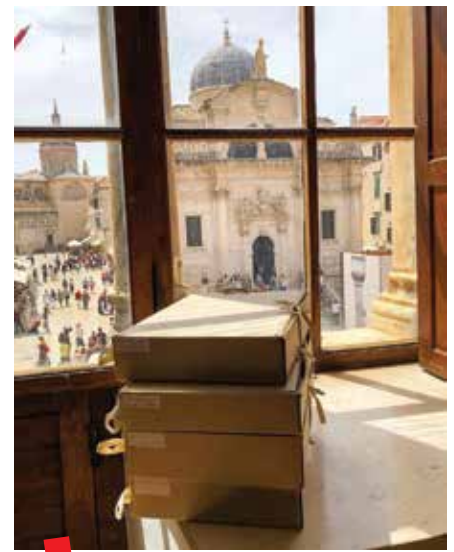
Analizom ugovora o stupanju u službu utvrđen je povećan interes radne snage iz bližeg dubrovačkog zaleđa i susjedne Bosne i Srbije. Vanjske i unutarnje migracije najtransparentnije su u 14. stoljeću kada je zabilježeno najviše ugovora o stupanju u službu. Na temelju prikupljenih podataka iz gradiva izrađeno je nekoliko vizualizacija na karti kojima je ispričan slijed povijesnih događaja na efektivniji i transparentniji način.

Iako je mnogima prva pomisao na spominjanje srednjeg vijeka mračno doba iz kojeg nema mnogo sačuvane građe, gradivo koje se čuva u pojedinim državnim arhivima dokazuje suprotno. Nažalost, najveću barijeru predstavlja nedovoljno poznavanje srednjovjekovnog pisma i latinskog jezika. Stoga i ne čudi da arhivisti u hrvatskim državnim arhivima ostanu pozitivno iznenađeni kada istraživači pokažu interes za gradivom nastalim u 14. i 15. stoljeću.

Prošlost – sadašnjost – budućnost

Prednosti primjene metoda računalne arhivistike u obradi povijesnih izvora su mnogobrojne – novi načini analize te brza i transparentna analiza gradiva, jednostavniji pristup gradivu, dostupnost gradiva, mogućnost pretraživanja, olakšano dolaženje do novih spoznaja itd. Valja imati na umu da uz brojne prednosti računalnih metoda i informacijske tehnologije postoje i rizici koje ona donosi. Tri najveća izazova s kojima se susreću istraživači su dostupnost podataka, mogućnost strojnog čitanja različitih tekstualnih formata i priprema podataka na kojima se mogu primijeniti metode računalne arhivistike. Negativne posljedice mogu uslijediti zbog pogrešaka u transkripciji, izdvajanju i zloupotrebom podataka. Metode računalne arhivistike stvaraju svojevrsnu prekretnicu prilikom traganja za srednjim vijekom. Valja naglasiti da će bez obzira na razvoj tehnologije i računalnih metoda i dalje postojati zapisi u analognom obliku o kojima će se voditi briga.

Računalna arhivistika zahtijeva interdisciplinarni pristup te je stoga važno poticati suradnju i stvarati interdisciplinarne timove arhivista, povjesničara, latinista, informatičkih i informacijskih stručnjaka, kako bi interdisciplinarnim pristupom pomicali granice i stvarali nove vrijednosti. Osim interdisciplinarnog pristupa, od neupitne je važnosti prepoznati potencijal hrvatskih arhiva, poznavanje svjetskih trendova te razvoj novih metoda i alata. ■

Pogled na crkvu sv. Vlahu u Dubrovniku, DADU, 2019 © MR

Vizualizacija migracija ženske radne snage od 13. do 15. stoljeća

INFO

Više o primjeni metoda računalne arhivistike na obradu povijesnih izvora: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg:3818>

Computational Archival Science: <https://www.youtube.com/watch?v=nvLSlCdQNho&t=4626s>

Kontakt: Marta Pokos, martapokos@gmail.com